

УДК 349.22

doi: <https://doi.org/10.33270/03223102.18>

Дрозд О. Ю. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри поліцейського права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4514-6594>;

Панченко О. І. – кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4365-0495>

Питання загальних критеріїв відшкодування моральної шкоди, заподіяної працівникові

*Актуальність дослідження полягає в тому, що в сучасних умовах більшість трудових спорів, пов'язаних, серед іншого, з поновленням на роботі, компенсацією завданої здоров'ю шкоди тощо, супроводжуються вимогами щодо відшкодування моральної шкоди, заподіяної працівникові. Зазначене підтверджує потребу в розвитку інституту компенсації моральної шкоди в трудовому праві, зокрема оптимізації системи критеріїв її визначення. Наукова стаття має на меті дослідження загальних критеріїв оцінки моральної шкоди, завданої працівникові. **Методологія.** У процесі написання роботи було використано загальні та спеціальні методи проведення досліджень, а саме: діалектичний, монографічний, системно-структурний, логічний, нормативно-догматичний методи й метод правового моделювання. Завдяки використанню зазначеного методологічного інструментарію проаналізовано праці науковців, присвячені вивченню питання щодо визначення критеріїв оцінки моральної шкоди загалом і в трудовому праві зокрема. Доведено, що під час встановлення розміру компенсації моральної шкоди слід брати до уваги як загальні, так і спеціальні критерії. Розглянуто загальні критерії, визначені в Цивільному кодексі України. Схарактеризовано ступені глибини страждань як одного з ключових критеріїв оцінки моральної шкоди, згідно з якими вони можуть мати малозначний, значний, сильний, нестерпний, руйнівний вияви. Виокремлено типи страждань залежно від їх характеру, що також мають певну градацію: прості переживання; душевні страждання; страждання, пов'язані із фізичним болем. Особливу увагу приділено особливостям застосування вказаних критеріїв під час розгляду трудових спорів. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що автори запропонували критерії для оцінки глибини страждань і класифікації їх різновидів з огляду на трудове законодавство. Доведено, що під час оцінювання моральної шкоди суду необхідно брати до уваги не лише ступінь, а й форму вини роботодавця. **Практична значущість** полягає у формулюванні авторських доповнень і пропозицій до наявної системи загальних критеріїв.*

Ключові слова: роботодавець; трудовий спір; вина; страждання; компенсація; відповідальність; цивільне законодавство України.

Вступ

Проблема обрахування розміру відшкодування моральної шкоди є однією з найбільш дискусійних, такою, що викликає особливий інтерес серед науковців і юристів-практиків. За своєю природою ця шкода є немайновою, що обумовлює складнощі в її оцінюванні, адже чітких критеріїв визначення розміру завданої шкоди в майновому еквіваленті бути не може, адже, наприклад, обрахувати однозначно ступінь завданого душевного болю чи посягання на гідність і честь практично неможливо, тобто фактично йдеться про умовну компенсацію, на чому наголошують і власне законодавці [1].

На нашу думку, складність оцінки заподіяної моральної шкоди зумовлена такими причинами:

- відсутність законодавчо закріплених критеріїв визначення розміру відшкодування моральної шкоди;
- нечіткість критеріїв, які бере до уваги суд під час оцінки моральної шкоди;
- «розпливчатість» аргументації відповідної суми компенсації в рішеннях судів;
- призначення різних сум відшкодування моральної шкоди за аналогічних чи схожих обставин;

– ставлення до порушення трудових прав, яке призводить до заподіяння моральної шкоди як до «незначущого».

Мета і завдання дослідження

Метою нашого дослідження є питання визначення критеріїв оцінки моральної шкоди, яке є надзвичайно актуальним і таким, що потребує ґрунтовного дослідження, адже наразі науковці так і не дійшли спільної думки щодо системи «мірил», якими мають послуговуватися суди під час розгляду справ такої категорії.

Завдання, поставлені для її досягнення, є такими:

- на підставі вивчення праць науковців щодо питання визначення критеріїв оцінки моральної шкоди, положень законодавства, зокрема в трудовому праві, встановити загальні критерії відшкодування моральної шкоди;
- з'ясувати особливості визначення судом глибини фізичних і душевних страждань, градації їх ознак, а також їх характеру;

– встановити особливості характеру страждань та критерію вини як передумов визначення судом розміру відшкодування моральної шкоди.

Новизна дослідження полягає в намаганні адаптувати інститут компенсації в трудовому праві до реалій сьогодення, зокрема в спробі удосконалити систему критеріїв, за якими суд має визначати розмір моральної шкоди, заподіяної працівникові.

На дисертаційному рівні проблему відшкодування моральної шкоди розглянуто в праці С. І. Шимон [2], яка проаналізувала цей інститут як засіб захисту суб'єктивних цивільних прав. Цінними в контексті розглядуваної проблематики є висновки, запропоновані В. П. Паліюком [3]. Зокрема, автор на підставі результатів вивчення умов відповідальності за завдану моральну (немайнову) шкоду обґрунтував систему загальних й окремих критеріїв оцінки цієї шкоди та визначення розміру відшкодування, а також розробив рекомендації з удосконалення правового регулювання вказаного процесу.

Водночас О. В. Грищук [4] удосконалила визначення поняття «моральна шкода», визначила ступінь відповідності законодавства України з цього питання відповідним актам і прецедентному праву Ради Європи. Крім того, науковець висвітлила систему критеріїв обчислення розміру компенсації моральної шкоди.

Питанню відшкодування моральної шкоди у трудовому праві адресовані дисертації В. Д. Чернадчука, О. П. Сороки. Зокрема, В. Д. Чернадчук [5], надав авторське визначення моральної шкоди у трудовому праві, розглянув умови притягнення роботодавця до відповідальності, а також встановив загальні, окремі критерії оцінки такої шкоди, а також критерії, що впливають на розмір відшкодування збільшуючи чи зменшуючи його.

Встановленню загальних критеріїв відшкодування моральної шкоди, завданої працівникові, сприятиме врахування теоретичних положень дисертації О. П. Сороки [6], яка розглядає окреслене питання в контексті нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Такими критеріями дослідниця, серед іншого, вважає фізіологічні та професійні характеристики; ступінь тяжкості професійного захворювання, одержаної виробничої травми, втрати працездатності; тривалість лікування працівника тощо. Авторка розробила власну методику розрахунку грошового еквівалента моральної шкоди, завданої працівнику за цих умов, зокрема запропонувала брати за основу розрахунку прожитковий мінімум.

Загальні та спеціальні методи наукового пізнання було використано під час написання цієї статті. Зокрема, діалектичний метод – для розгляду елементів проблеми відшкодування моральної шкоди в їх єдності та взаємозв'язку. За допомогою

монографічного методу проаналізовано праці науковців, які досліджували питання визначення критеріїв оцінки моральної шкоди загалом й у трудовому праві зокрема. Системно-структурний метод застосований для систематизації критеріїв оцінки моральної шкоди. Логічний метод сприяв формулюванню концепцій «глибина страждань» і «характер страждань». Нормативно-догматичний метод дозволив проаналізувати чинне законодавство, що регламентує предмет нашого дослідження. Метод правового моделювання використаний для формулювання відповідних висновків і пропозицій.

Виклад основного матеріалу

Загальноприйнятим є підхід, за якого суд, визначаючи розмір компенсації моральної шкоди, бере до уваги такі чинники, як ступінь вини того, хто завдав шкоду; характер фізичних і моральних страждань, яких зазнала особа з огляду на власні індивідуальні особливості; дотримання принципу розумності та справедливості тощо. Водночас слід зважати на те, що зазначений перелік не є вичерпним, адже в судових рішеннях за цими справами не можуть застосовуватися однозначні формули, співмірність грошової компенсації та перенесених страждань визначають лише в межах судового розгляду, ураховуючи низку факторів й обставин, які щоразу можуть різнитися.

Критикуючи загальноприйняті підходи до визначення розміру моральної шкоди, Р. Стефанчук [7] слушно наголошує на недосконалості методик, які не мають чіткого критерію її обчислення, натомість встановлюють лише певні межі компенсації зазначеної шкоди. Водночас оптимальним науковець визнає підхід, за якого визначення загальних критеріїв відшкодування моральної шкоди, зокрема й заподіяної працівникові, має комплексний характер і передбачає певний загальний рівень, тобто «гарантований» нормативно-правовими актами, а також так званий експертний рівень [7].

У цьому контексті В. П. Паліюк [3] зауважує, що, визначаючи грошовий еквівалент відшкодування моральної шкоди, слід ураховувати як загальні критерії (стосуються всіх категорій справ і передбачені ч. 3 ст. 23 ЦК України), так і конкретні (пов'язані з індивідуальними рисами потерпілого, певними видами правовідносин) [3, с. 13–14].

3-поміж загальних критеріїв у ст. 23 ЦК України [8] визначено:

– характер правопорушення, глибина фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації;

– ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування;

– інші обставини, які мають істотне значення [8].

Водночас законодавець акцентує на тому, що під час визначення розміру відшкодування слід враховувати вимоги розумності й справедливості.

У межах цього дослідження розглянемо перші два пункти зазначеної статті, оскільки вважаємо, що третій критерій стосується фактичних даних кожної конкретної справи, а, отже, не може вважатися загальним. Що ж до вимоги розумності та справедливості, то це є базисним принципом, на якому ґрунтується будь-яке рішення суду, а тому ця засада потребує окремого дослідження.

Першим і найскладнішим є критерій глибини та характеру фізичних і моральних страждань, що оцінюються судом з урахуванням фактичних обставин, за яких було завдано моральної шкоди. Зазначений критерій є загальним для будь-яких справ про компенсацію моральної шкоди, оскільки саме глибина та характер страждань відіграють вирішальну роль під час обґрунтування розміру компенсації поряд з іншими фактами.

Досліджуючи зміст поняття моральної шкоди в контексті вживання його в цивільному законодавстві України, В. Васильєв [9] стверджує, що воно передусім позначає фізичні, душевні або моральні страждання. Дослідник доходить висновку, що смислове ядро цієї категорії становить власне поняття страждання, яким позначають сукупність емоційно-вольових почуттів людини [9, с. 12]. Підтримуючи наведену позицію, зауважимо, що дії стосовно завдання шкоди, дійсно, відображаються у свідомості потерпілого, викликаючи в нього відповідну психічну реакцію, емоційний дискомфорт, пригнічення або фізичний біль. Зазначений стан спричиняє відповідні наслідки в житті постраждалого, який, наприклад, через депресивний стан, страх і хвилювання може набути хвороб, втратити соціальні зв'язки, ділову репутацію, довірливе ставлення близьких осіб тощо.

Саме негативні наслідки немайнового характеру, спричинені вказаними стражданнями, на думку Р. Стефанчука [10], є найбільш точним критерієм, оскільки оцінці підлягає зрештою не процес спричинення страждань, а його наслідки [10, с. 220].

Визначити глибину фізичних і душевних страждань, як зазначає С. І. Шимон [11], дають змогу такі критерії, як їх характер (страждання, пов'язані з фізичним болем; переживання; душевні страждання); тяжкість шкоди, завданої здоров'ю (легкі тілесні ушкодження, середньої тяжкості, тяжкі); вид душевних страждань (страх, занепокоєння, нервозність, сором, приниження, відчай); глибина страждань (незначний фізичний або душевний біль, значний біль, сильний біль, нестерпний біль, біль руйнівної для здоров'я сили)

[11, с. 55]. Таким чином, глибина страждання безпосередньо залежить від нематеріального блага, якому завдається шкода, а також від індивідуальних особливостей особи, рис її характеру, особливостей протікання психічних процесів і реакцій тощо. Тому, визначаючи істотність вимушених змін у життєвих і виробничих стосунках, суд має брати до уваги «середню глибину» завданих страждань.

Поняття «характер страждань», так само як і дефініція «глибина страждань», не є визначеним у законодавстві України. Під цим поняттям розуміють вид страждань, яких зазнає особа: фізичних чи моральних. Прикладами фізичних страждань є підвищення артеріального тиску, задуха, запаморочення, розлади сну чи травлення, головний біль та/чи інші больові синдроми або відчуття. Моральні страждання можуть виявлятися в почутті сорому, страху, розпачу, горя, безвиході, приниженні, занепокоєнні тощо.

Так, Р. Стефанчук зазначає, що у світовій практиці виокремлюють такі різновиди страждань:

– елементарні страждання, які визначаються як психоневральний процес, що є свідомою суб'єктивною неприємністю, яка може мати місце в будь-якому негативному емоційному випадку;

– фізичні страждання, які доволі часто синонімізуються з поняттям болі й означають неприємний сенсорний та емоційний випадок, пов'язаний із фактичним чи потенційним пошкодженням тканини або описаний в термінах такого пошкодження;

– ментальні страждання як неприємні ментальні й емоційні випадки, що пов'язані з фактичним чи потенційним психологічним пошкодженням.

Автор вважає таку класифікацію цілком виправданою, додаючи, що «ментальні страждання з огляду на їх специфіку можливо було б поділити на психічні страждання (страждання, які заподіюються психічному здоров'ю особи, як наслідок психотравм) і моральні страждання (страждання, які заподіюються особі внаслідок порушення цілісності її системи моральнісних цінностей та пріоритетів)» [12, с. 69–70].

Вважаємо, що вживання терміна «моральнісні страждання» не є обґрунтованим, адже таке формулювання не зустрічаємо ні в нормативних актах, ні в спеціальній юридичній літературі. Натомість психічні чи душевні страждання є синонімом страждань моральних, через які розкривається поняття «моральна шкода», адже вони відображаються у свідомості потерпілого та викликають негативні психічні наслідки.

На нашу думку, доречнішою, з огляду на трудове законодавство та судову практику, буде така систематизація страждань: прості переживання (такі, які раптово виникають і стрімко зникають у будь-якому випадку порушення

емоційного комфорту людини – стану її душевної рівноваги, оптимального рівня емоційної зручності в соціальній і природній сферах. Наприклад, начальник дорікає підлеглому за те, що він запізнився на роботу, хоча у нього була на це поважна причина, про яку він напередодні повідомив. Звісно, працівнику образливо та неприємно, проте ці емоції швидко зникають, адже він розуміє, що керівник – зайнята людина, і легко міг про це забути); душевні страждання (негативні ментальні й енергетичні сплески, які є наслідком психоемоційної реакції на психотравмуючу ситуацію. Наприклад, начальник привселюдно принижує, погрожує звільненням, обзиває підлеглому, який запізнився на роботу через затримку в русі громадського транспорту внаслідок негоди. Через це працівник переживає сильний стрес, який спричиняє напад аритмії, його госпіталізують, а потім ще два тижні він змушений перебувати на амбулаторному лікуванні); страждання, пов'язані з фізичним болем (комплекс болісних та/або неприємних відчуттів, викликаних фізичним впливом на організм людини. Наприклад, вібраційна хвороба (професійне захворювання), яка стала наслідком підвищеного рівня вібрації на робочому місці, викликає в потерпілого фізичні страждання, пов'язані з перенесенням сильного та виснажливого фізичного болю, якого він вже ніколи позбутися не зможе).

Крім цього, на думку Р. Стефанчука, «підставою для наявності моральної шкоди повинні бути лише кваліфіковані страждання (фізичні, психічні та моральнісні) і не можуть бути елементарні страждання, оскільки вони, по-перше, є такими, що заподіюються будь-якою неприйнятною з боку особи поведінкою, а, по-друге, є надзвичайно суб'єктивними, що повинно унеможливити будь-який вплив щодо них з боку права» [12, с. 70].

Цілком згодні з такою думкою, адже елементарні страждання «супроводжують» будь-яке діяння особи, яке не відповідає нашому світогляду або порушує «вибудовану» нами систему моральних цінностей. Так, якщо, наприклад, начальник зробив зауваження своєму підлеглому за те, що останній недостатньо кваліфіковано виконав покладене на нього завдання, то в працівника виникне почуття образи та розчарування, особливо якщо він вважає, що доклав максимальних зусиль для його реалізації. Звичайно, такі дії керівника не можуть потягти за собою жодних юридичних наслідків. Якщо ж власник почне привселюдно (наприклад, на загальних зборах) принижувати чи висміювати свого підлеглому або незаконно звільнить його, через що в останнього станеться гіпертонічний криз, то, звичайно, така поведінка начальника є приводом для подання до суду позову про відшкодування моральної шкоди.

Щодо «погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливостей їх реалізації», то

тут слід розрізняти неістотні погіршення, тобто такі, які з часом зможуть повністю або частково поновитися (наприклад, травма ока значно ускладнює або перешкоджає роботі працівника, однак після лікування його зір відновиться і він зможе повернутися до виконання своїх обов'язків), та істотні погіршення, що не підлягають відновленню (наприклад, через втрату певного органу чи його функції). Так, відповідно до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, втрата будь-якого органу або втрата органом його функцій – це не загрозові для життя ушкодження, що належать до тяжких за кінцевим результатом та наслідками, а саме:

- втрата зору – повна стійка сліпоту на обидва ока чи такий стан, за якого відбувається зниження зору до підрахунку пальців на відстані двох метрів і менше (гострота зору на обидва ока 0.04 і нижче);

- втрата слуху – повна стійка глухота на обидва вуха або такий необоротний стан, коли потерпілий не чує розмовної мови на відстані трьох – п'яти сантиметрів від вушної раковини;

- втрата язика (мовлення) – втрата можливості висловлюватися членороздільними звуками, зрозумілими для оточення;

- втрата руки або ноги – відокремлення їх від тулуба чи втрата ними функцій;

- втрата репродуктивної здатності тощо [13].

Також одним із критеріїв відшкодування моральної шкоди є «ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування». Відповідно до ст. 614 ЦК України «особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом» [8]. Дефініції вини у цій статті не надано, а фактично закріплено її презумпцію, оскільки зазначено, що «особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання».

Відповідно до п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «розмір відшкодування моральної шкоди може бути зменшений судом з урахуванням ступеня вини заподіювача і потерпілого та майнового стану відповідача (громадянина)» [14].

Таке положення підтверджується як позицією законодавця, так і судовою практикою. Дійсно, згідно з п. 3 ч. 2 ст. 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [15], у разі, якщо комісія з розслідування нещасного випадку встановила, що ушкодження здоров'я настало не лише з вини роботодавця, а й унаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової

допомоги зменшується на підставі висновку цієї комісії, але не більш як на 50 %.

Слушною вважаємо позицію В. Д. Чернадчук [5], на думку якого «вина роботодавця щодо заподіяння працівникові моральної шкоди має подвійне значення: власне вина зумовлює настання відповідальності, натомість її ступінь і форма пов'язані з визначенням розміру відшкодування» [5, с. 9].

Зважаючи на викладене, вважаємо, що варто брати до уваги не лише ступінь, а й форму вини порушника, оскільки ці два поняття традиційно використовують у цивільному законодавстві. І хоча форма вини не впливає на розмір відповідальності, відсутність вини відповідної форми може бути підставою для звільнення особи від відповідальності. Так, якщо шкоду працівникові заподіяно з причин, що не залежали від роботодавця, то останній до відповідальності не притягується.

Аналізований критерій впливає на збільшення чи зменшення суми компенсації: що більше ступінь вини наймача, то більшою має бути й сума, що присуджується судом. Таким чином, існує пряма залежність між ступенем вини наймача та розміром шкоди, що підлягає відшкодуванню.

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що автори запропонували критерії для оцінки глибини страждань і класифікації їх різновидів з огляду на трудове законодавство. Доведено, що під час оцінювання моральної шкоди суду слід брати до уваги не лише ступінь, а й форму вини роботодавця.

Висновки

На підставі вивчення праць науковців, які досліджували питання визначення критеріїв оцінки

моральної шкоди, та відповідних законодавчих положень встановлено:

1. Уявлення українських учених про загальні критерії відшкодування моральної шкоди збігається з положеннями Цивільного кодексу України – «характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування» [8].

2. Оцінюючи глибину страждання в межах розгляду трудового спору, суд керується такими ознаками: малозначний прояв страждання, значний прояв, сильний прояв, нестерпний прояв, руйнівний прояв. Саме такі оцінні поняття ми маємо на увазі, коли говоримо про ступінь болю, який відчуваємо: слабкий, сильний, нестерпний тощо. Причому глибина страждання особи напряму залежить від нематеріального блага, якому завдається шкода, а також від індивідуальних особливостей особи.

3. З огляду на трудове законодавство та судову практику, найприйнятнішою слід вважати таку систематизацію характеру страждань у досліджуваному контексті: прості переживання; душевні страждання; страждання, пов'язані з фізичним болем. Коли ми говоримо про погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливостей їх реалізації, то слід розрізняти неістотні погіршення, тобто такі, які з часом зможуть повністю або частково поновитися, та істотні погіршення, що не підлягають відновленню. Водночас критерій вини напряму впливає на збільшення чи зменшення суми компенсації: що більше ступінь вини роботодавця, то більшою має бути й сума, яку присуджує суд. Таким чином, існує пряма залежність між ступенем вини наймача та розміром шкоди, що підлягає відшкодуванню.

REFERENCES

- [1] Lyst Ministerstva yustytzii Ukrainy "Metodychni rekomendatsii "Vidshkoduvannia moralnoi shkody": vid 13 trav. 2004 r. No. 35-13/797 [Letter from the Ministry of Justice of Ukraine "Methodical recommendations "Compensation for moral damage" from May, 13, 2004, No. 35-13/797]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04 [in Ukrainian].
- [2] Shymon, S.I. (1998). Vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody yak sposib zakhystu subiektyvnykh tsyvilnykh prav [Compensation for moral (non-property) damage as a way of protecting subjective civil rights]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- [3] Paliuk, V.P. (2000). Pravove rehuliuвання vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody [Legal regulation of compensation for moral (non-property) damage]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- [4] Hryshchuk, O.V. (2002). Pravo liudyny na kompensatsiiu moralnoi shkody (zahalnoteoretychni aspekty) [The human right to compensation for moral damage (general theoretical aspects)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- [5] Chernadchuk, V.D. (2001). Vidshkoduvannia moralnoi shkody pry porushenni trudovykh prav [Compensation for moral damage in violation of labor rights]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- [6] Soroka, O.P. (2021). Vidshkoduvannia moralnoi shkody vnaslidok neshchasnykh vypadkiv ta profesiynykh zakhvoriuvan na vyrobnytstvi [Compensation for spiritual injury due to work accidents and occupational diseases]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

- [7] Stefanchuk, R. (2019). Metodyka kompensatsii moralnoi shkody: unus passus ad creationem [The method of compensation for moral damage: unus passus ad creationem]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine, 1*, 237-255. DOI: 10.33498/louu-2019-01-237 [in Ukrainian].
- [8] Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: vid 16 sich. 2003 r. No. 435-IV [Civil Code of Ukraine from January 16, 2003 No. 435-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
- [9] Vasyliiev, V.V. (2015). Okremi pytannia vyznachennia poniattia moralnoi (nemainovoi) shkody [Some issues of defining the concept of moral (non-property) damage]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Scientific bulletin of the Uzhhorod National University, 32(2)*, 10-15 [in Ukrainian].
- [10] Stefanchuk, R. (2008). *Osobysti nemainovi prava fizychnykh osib (poniattia, zmist, sistema, osoblyvosti zdiisnennia ta zakhyst): monohrafiia [Personal non-property rights of natural persons (concept, content, system, features of implementation and protection): monograph]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- [11] Fursa, S.Ya. (Ed.). (2009). *Tsyvilnyi protses Ukrainy: akademichnyi kurs [Civil procedure of Ukraine: academic course]*. Kyiv: S.Ya. Fursa; KNT [in Ukrainian].
- [12] Stefanchuk, R.O. (2007). Kompensatsiia moralnoi shkody yak sposib zakhystu osobystykh nemainovykh prav: problemy ta shliakhy vyryshennia [Compensation for moral damage as a way to protect personal non-property rights: problems and solutions]. *Universytetski naukovy zapysky, University scientific notes, 1*, 67-83 [in Ukrainian].
- [13] Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy "Pravyla sudovo-medychnoho vyznachennia stupenia tiazhkosti tilesnykh uskodzen": vid 17 sich. 1995 No. 6 [Order of the Ministry of Health of Ukraine "Rules of judicial and medical determination of severity of bodily harm" from January 17, 1995, No. 6]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> [in Ukrainian].
- [14] Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy "Pro sudovu praktyku v spravakh pro vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody": vid 31 berez. 1995 r. No. 4 [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On judicial practice in cases of compensation for moral (non-pecuniary) damage" from March 31, 1995, No. 4]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> [in Ukrainian].
- [15] Zakon Ukrainy "Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia": vid 23 veres. 1999 r. No. 1105-XIV [Law of Ukraine "About compulsory state social insurance" from September 23, 1999, No. 1105-XIV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Методичні рекомендації «Відшкодування моральної шкоди» : лист Міністерства юстиції України від 13 трав. 2004 р. № 35-13/797. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04.
- [2] Шимон С. І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 1998. 199 с.
- [3] Паліюк В. П. Правове регулювання відшкодування моральної (немайнової) шкоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2000. 18 с.
- [4] Грищук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 20 с.
- [5] Чернадчук В. Д. Відшкодування моральної шкоди при порушенні трудових прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2001. 230 с.
- [6] Сорока О. П. Відшкодування моральної шкоди внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2021. 210 с.
- [7] Стефанчук Р. Методика компенсації моральної шкоди: unus passus ad creationem. *Право України*. 2019. № 1. С. 237–255. DOI: 10.33498/louu-2019-01-237.
- [8] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
- [9] Васильєв В. В. Окремі питання визначення поняття моральної (немайнової) шкоди. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Т. 2. С. 10–15. (Серія «Право»).
- [10] Стефанчук Р. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захист) : монографія. Київ : КНТ, 2008. 626 с.
- [11] Цивільний процес України: академічний курс : підручник / ред. С. Я. Фурси. Київ : Фурса С. Я. ; КНТ, 2009. 848 с.
- [12] Стефанчук Р. О. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав: проблеми та шляхи вирішення. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1. С. 67–83.
- [13] Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>.
- [14] Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 берез. 1995 р. № 4. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
- [15] Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23 верес. 1999 р. № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>.

Стаття надійшла до редколегії 07.09.2022

Drozd O. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Police Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4514-6594>;

Panchenko O. – Ph.D in Law, Senior Research Fellow, Senior Research Fellow of the Department of Doctoral and Adjunct of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4365-0495>

To the Issue of General Criteria for Reimbursement of Moral Harm Caused to an Employee

Abstract. *The relevance of the study lies in the fact that in modern conditions, most labor disputes related, among other things, to reinstatement, compensation for health damage, etc., are accompanied by claims for compensation for moral damage caused to the employee. This confirms the need for the development of the institution of compensation for moral damages in labor law, in particular, the optimization of the system of criteria for its determination. The scientific article aims to study the general criteria for assessing moral damage caused to an employee. Methodology.* In the process of writing the work, general and special methods of conducting research were used, namely: dialectical, monographic, systemic-structural, logical, normative-dogmatic methods and the method of legal modeling. Thanks to the use of the specified methodological toolkit, the works of scientists devoted to the study of the issue of determining the criteria for assessing moral damage in general and in labor law in particular were analyzed. It has been proven that both general and special criteria should be taken into account when determining the amount of moral damage compensation. The general criteria defined in the Civil Code of Ukraine are considered. The degree of depth of suffering is characterized as one of the key criteria for assessing moral damage, according to which they can have insignificant, significant, strong, unbearable, destructive manifestations. Types of suffering are distinguished depending on their nature, which also have a certain gradation: simple experiences; mental suffering; suffering associated with physical pain. Particular attention is paid to the peculiarities of the application of the specified criteria during consideration of labor disputes. The **scientific novelty** of the research lies in the fact that the authors proposed criteria for assessing the depth of suffering and classifying their varieties in view of labor legislation. It has been proven that when assessing moral damage, the court must take into account not only the degree, but also the form of the employer's fault. The **practical significance** lies in the formulation of author's additions and proposals to the existing system of general criteria.

Keywords: employer; labor dispute; fault; suffering; compensation; responsibility; civil legislation of Ukraine.